

Dr n. wet. M. Sobczak-Filipiak

Zakład Patologii Zwierząt Egzotycznych, Laboratoryjnych, Nieudomowionych i Ryb

Katedra Patologii i Diagnostyki Weterynaryjnej

Wydział Medycyny Weterynaryjnej SGGW w Warszawie

PODSTAWY ANATOMII I FIZJOLOGII ZWIERZĄT DOŚWIADCZALNYCH. OZNAKI BÓLU I STRESU.

Zwierzęta doświadczalne

- ▶ Gryzonie, króliki – szybko dojrzewają, mają szybką przemianę materii, niewielkie rozmiary ciała, wysoką płodność/plenność (myszy, szczury – wiele młodych w miocie) – co zapewnia szybką wymianę pokoleń, ale – zwierzęta te szybko się starzeją
- ▶ Mają skłonności do różnych chorób – gatunkowe, lecz także – wynikające ze świadomej ingerencji człowieka: ukierunkowana hodowla, tworzenie zwierząt transgenicznych itp
- ▶ Mogą być modelami dla różnych zjawisk biologicznych
- ▶ U zwierząt młodych – niedojrzały układ immunologiczny; zwierzęta stare – spadek odporności, wolniejsza regeneracja

W badaniach naukowych spośród ssaków – *Mammalia* - wykorzystuje się

- ▶ Gryzonie – *Rodentia*
- ▶ Zajączaki – *Lagomorpha*
- ▶ Mięsożerne – *Carnivora*
- ▶ Naczelne – *Primates*

Bardzo zróżnicowana morfologia i fizjologia

(M.Skibniewski w „Zwierzęta laboratoryjne – patologia i użytkowanie”)

Uzębienie

- ▶ Różna liczba pokoleń zębów

u psów i kotów zęby mleczne, zęby stałe;

u gryzoni tylko jedno pokolenie zębów

- ▶ Heterodontyzm: zęby sieczne – siekacze, kły, zęby przedtrzonowe, zęby trzonowe – różnią się kształtem, funkcją, lokalizacją w łuku zębowym (wzory zębowe)

- Zęby krótko- i długokoronowe (brachydontyczne i hypselodontyczne)

Krótkokoronowe u mięsożernych, świni (z wyjątkiem klów) i naczelnych

Długokoronowe – siekacze gryzoni, zajęczaków

Zęby długokoronowe (hypselodontyczne)

- Mają obfitą miazgę zębową i rozległą jamę zęba
- Wzrost zębów jest ciągły – trwa przez całe życie zwierzęcia –

u szczura 2,2 mm tygodniowo siekacze szczęki i ok. 3 mm – siekacze żuchwy

- Zęby gryzoni i zajęczaków wymagają ciągłego ścierania
- Zwierzęta wymagają okresowej kontroli – nadmiernie wyrośnięte zęby mogą być przyczyną zahamowania pobierania pokarmu, wad zgryzu, powstawania ran w podniebieniu

Worki przyustne u chomików syryjskich (*Mesocricetus auratus*)

- Symetryczne zachyłki jamy ustnej
- Duże: wypełnione pokarmem mogą sięgać w kierunku doogonowym do płaszczyzny, wyznaczonej przez łuki żebrowe, w kierunku dogrzbietowym – do okolicy międzyłopatkowej
- Służą do magazynowania i przenoszenia pokarmu

Problemy zdrowotne: zapalenia błony śluzowej worków przyustnych, ropnie z przetokami; wyciowanie worków

Żołądek

- Jednokomorowy – prosty typu jelitowego (u psa, kota, królika, świnki morskiej) i złożony typu przełykowo-jelitowego (u myszy, szczura, świń i koniowatych) – podział oparty o charakter błony śluzowej

W typie złożonym wyróżniamy część bezgruczołową – dno i część gruczołową – trzon i odźwiernik, oddzielone fałdem błony śluzowej

- Wielokomorowy – u przeżuwaczy (trzy przedżołądki - żwacz, czepiec, księgi - i trawieniec), chomika (jeden przedżołądek)

***Nonemetica* – zwierzęta, które nie mogą wymiotować – np. szczur**

- Brak odpowiedniej synchronizacji ruchów przepony
- Niemożność dostatecznego otwarcia ujścia wpustowego żołądka
- Odmienność neuronalnej komunikacji pomiędzy jądrami pnia mózgu oraz trzewiami

Mechanizmy zabezpieczające przed zatruciem:

Wyostrome zmysły smaku i węchu

Spaczone łaknienie – geofagia – w odpowiedzi na obecność substancji drażniących/toksycznych w przewodzie pokarmowym

Jelito grube: jelito ślepe i okrężnica - budowa zależna od rodzaju spożywanego przez dany gatunek pokarmu

Największe modyfikacje dotyczą jelita ślepego – „komory fermentacyjnej”

- Mięsożerne mają najmniej rozbudowane jelito grube: niewielkie jelito ślepe i okrężnicę o średnicy zbliżonej do jelit cienkich (niewiele szersze)
- U gryzoni jelito ślepe ma znaczne rozmiary
- U królika jelito ślepe zajmuje ok. 1/3 zawartości jamy brzusznej

Różnice anatomiczne w obrębie narządów płciowych męskich, żeńskich i gruczołu mlekowego/sutkowego oraz łożyska

Ważne przy planowaniu doświadczeń

Ważne w ocenie stanu zdrowia –

- nowotwory gruczołu mlekowego/sutkowego;
- syndrom urologiczny

Budowa łożyska

- Podział anatomiczny
- Podział histologiczny – grubość bariery łożyskowej
  - Nabłonkowo-kosmówkowe – świnia
  - Łączno-kosmówkowe – przeżuwacze
  - Śródbłonkowo-kosmówkowe – mięsożerne
  - Krwio-kosmówkowe – naczelnne
  - Krwio-śródbłonkowe – gryzonie

Wraz ze wzrostem grubości bariery łożyskowej maleje jej przepuszczalność dla pewnych substancji czy np. przeciwciał matczyńskich

Status higieniczny zwierząt

Zwierzęta gnotobiotyczne

- ▶ Zwierzęta bezbakteryjne – germ free – GF
- ▶ Zwierzęta zasiedlone jednym, dwoma lub kilkoma szczepami mikroorganizmów – mikrobiologicznie zdefiniowane

Zwierzęta agnotobiotyczne

- ▶ Specific Pathogen Free – SPF – wolne od określonych, swoistych dla danego gatunku patogennych mikroorganizmów
- ▶ Konwencjonalne – CV – w zależności od klasy – wolne od patogenów nie przechodzących przez łożysko, wolne od patogenów epizootycznych swoistych dla danego gatunku, wolne od patogenów przenoszących się na ludzi

Anatomia i fizjologia zwierząt gnotobiotycznych

- Brak mikroflory powoduje niedorozwój układu chłonnego, gdyż nie ma stymulacji antygenowej, brak bodźców do stymulacji komórek immunokompetentnych
- Niższy poziom przeciwciał, niż u zwierząt konwencjonalnych
- Silniejsza odpowiedź immunologiczna w przypadku zakażenia
- Powiększenie jelita ślepego (myszy, szczury, króliki), zmniejszenie powierzchni i masy jelit cienkich (szczury, kurczęta)
- U szczurów gnotobiotycznych mniejsza masa serca i objętość krwi oraz mniejsze płuca
- Wyrzut minutowy serca mniejszy; szybkość przepływu krwi, perystaltyka jelit, czas wymiany nabłonka jelitowego – wolniejsze, niż u zwierząt konwencjonalnych
- Myszy i szczury rozwijają się i rosną podobnie, jak konwencjonalne, żyją dłużej
- Króliki i świnki morskie – rosną gorzej

(M.Katkiewicz, 1989)

Parametry fizjologiczne i biologia gatunku - mysz

Długość życia	1,5 - 3 lata
Masa ciała	samce 20 – 40g, samice 25 - 60g
Dojrzałość płciowa	samce 28-42(50) dni, samice 28-42(60) dni
Cykl płciowy	4 - 5 dni, poliestralny
Czas trwania rui	9-12 (3 – 5) godzin, owulacja spontaniczna

Czas trwania ciąży	19 – 21 dni
Liczba płodów	6-12 (10 – 12) sztuk o m.c. 1,0-1,5 g
Odsadzanie potomstwa	21 - 28 dni

Czas trwania życia myszy zależy od czynników środowiskowych i genetycznych

- 5-16 miesięcy np. CBA
- 24-36 miesięcy np. C57BL6

Rozmiary ciała myszy zależą od:

- Genotypu /Szczepu
- Płci
- Wiek
- Diety
- Liczby zwierząt w klatce
- Temperatury środowiska

Mysz cd.

Ciepłota ciała	37-39 (36,5 - 38,0) ⁰ C
Częstość oddechów	60 - 220/min
Tętno	320 - 780/ min, 70-80 ml krwi/kg m.c.
Średnie zapotrzebowanie na wodę	15 ml/100g mc

Parametry fizjologiczne i biologia gatunku - szczur

Długość życia	2-3 (3 – 4) lata
Masa ciała	250-500 g samiec, 220-320 g samica (400-800g)
Dojrzałość płciowa	6-8 (8 – 10) tyg.
Cykl płciowy	4 - 5 dni, poliestralny
Czas trwania rui	7-20 (14) godzin, owulacja spontaniczna
Czas trwania ciąży	21-23 (20 – 22) dni
Liczba płodów	6 - 16 (10), noworodki o m.c. 5-7 g

Odsadzanie potomstwa	3 - 4 tyg.
Ciepłota ciała	37,5-39 (38,0) °C
Częstość oddechów	70-150/min
Pojemność płuc	1,5 - 1,8 ml
Tętno	250-500 (260 – 450)/ min
Objętość krwi	55-70 (50 ml)/kg
Średnie zapotrzebowanie na wodę	10 ml/100g

Parametry fizjologiczne i biologia gatunku - świnka morska/kawia domowa

Długość życia:	4 - 8 lat
Dojrzałość płciowa: samiec-	9-10 tyg.
	samica - 4-6 tyg.
Masa ciała:	samiec 900-1800 (1000-1200) g
	samica 750-1000g
Liczba palców: k.p.	4
	k.m. 3
Liczba oddechów:	70-110 (90- 150)/ min
Tętno:	250-500 (190-300) / min
Objętość krwi:	55-70 ml/kg
Ciepłota ciała:	38,6°C (37,2-39,5)
Dzienne zapotrzebowanie na wodę:	10 ml/100g mc
Cykl płciowy:	14-18 (15 – 17) dni, poliestralny
Czas trwania rui:	8-11 (1 – 16) godzin, owulacja spontaniczna
Długość ciąży:	59 - 72 dni
Liczba płodów:	2-5 /1 - 6 (średnio 3-4)
Masa ciała przy urodzeniu:	60 - 100 g

Okres karmienia mlekiem matki: 2-3 tygodnie; szczyt laktacji – 5-8 dzień; mleko: wysoki poziom węglowodanów - 28%; zawartość tłuszczu -33%, białek -36%

Parametry fizjologiczne i biologia gatunku - królik

Długość życia	4-7 lat samiec, 3-6 lat samica (6 -13 lat)
Masa ciała	2 – 5(6) kg
Ciepłota ciała	38,5 - 40°C
Liczba oddechów	30 - 60/min
Liczba uderzeń serca	180 - 325/ min
pH moczu	8,2 (zasadowe!)
Ilość pobieranej wody	50 -100ml/kg/24 h
Ilość wydalanego moczu	~ 130 ml/kg/24h
Potrzeby pokarmowe	50 -100 g/kg/24 h
Długość pasażu treści pokarmowej	4 - 5 h
Dojrzałość płciowa	samice 4 - 6 m-c; samce 5 -7 m-c
Ruja	12-16 dzień cyklu, poliestralne
Owulacja	prowokowana
Ciąża	29 - 33 dni
Odsadzanie potomstwa	4-6 tygodni
Masa przy urodzeniu	30-80 (40 – 100) g
Laktacja	4-7 tygodni

Zachowania zwierząt

Myszy

Gatunek częściowo zaadaptowany do trzymania w niewoli, ale wciąż jeszcze widoczne są zachowania typowe dla zwierząt dzikich

Aktywne, nieustannie badają teren – w naturze poszukują żywności

Konstruują dopracowane gniazda lub kopią nory

Mają złożone struktury socjalne

W zwierzętarni decydują czynniki ekonomiczne i ergonomiczne – niski koszt, wiele zwierząt na małej przestrzeni, możliwość obserwacji zwierząt, możliwość utrzymania higieny

Agresja u myszy

W opiece nad myszami istotna jest równowaga pomiędzy higieną w klatkach a poczuciem bezpieczeństwa u zwierząt

Wykazano, że materiał do budowy gniazda z feromonami zmniejsza agresję u zwierząt, za to trociny zabrudzone moczem i kałem – zwiększają

Materiał do budowy gniazda jest chętnie wykorzystywany przez myszy – które budują tunele, by się schronić lub ogrzać

Trociny bez olejków eterycznych i nie pylące

Nie wykorzystuje się higroskopijnego żwirku, bo może on spowodować odwodnienie zwierząt/novorodków

Silne reakcje lękowe u zwierząt, które nie mają możliwości schowania się

Ucieczka, gryzienie opiekunów, nagłe znieruchomienie – „aby nie były dostrzeżone przez drapieżnika”

Przyzwyczajanie do kontaktu z człowiekiem od młodego wieku dla redukcji stresu

Zwierzęta powinny się czuć bezpiecznie w zmiennym środowisku i móc je kontrolować

Zwierzęta laboratoryjne są trzymane w relatywnie ubogich w bodźce klatkach, mają nieograniczony dostęp do wody i żywności,

Skraca to życie poprzez przekarmienie i brak aktywności (Mattson, van de Weerd)

Dodatkowo, aby zredukować indywidualne różnice pomiędzy grupami zwierząt oraz pomiędzy badaniami, na ogół standaryzuje się warunki środowiskowe

Ubogie (w źródła bodźców i w relacje społeczne) warunki utrzymania wpływają na rozwój i funkcje mózgu oraz behavior zwierząt (Renner, Wurbel, Benefiel), są potencjalnie stresotwórcze

Środowisko, które ma nie stwarzać możliwości urazów, uszkodzeń – paradoksalnie może być źródłem problemów w zachowaniach zwierząt

Wzbogacenia

Modyfikacje środowiska by zapewnić zwierzętom fizyczny i psychiczny dobrostan (Newberry, Baumans)

Dotyczy to możliwości stymulacji zmysłów (węch, słuch, wzrok), możliwości chowania się, gryzienia, budowania gniazd

Dla myszy np. skrzynki, tuby; ręczniki papierowe jako materiał na gniazda (van de Weerd)

Problemem może być reakcja zwierząt na zbyt wiele różnych bodźców – co zmienia wynik niektórych doświadczeń behawioralnych (Eskola); z drugiej strony – może być tak, że zwierzęta są bardziej kreatywne, gdyż bardziej stabilne emocjonalnie

W praktyce wykazano, że jest to zależne od typu badanego parametru, szczepu myszy, typów wzbogaceń

Mikro i makrośrodowisko

Temperatura poniżej optymalnej skłania myszy do budowania gniazd oraz wzrostu tempa metabolizmu; ma to wpływ na rozród, masę narządów wewnętrznych, pobieranie wody i pokarmu, parametry hematologiczne; to zależy także od typu podłoża (Blom)

Zwierzęta nocne, preferują niskie natężenie światła; pobierają pokarm nocą

Wrażliwe na hałas

Niektóre zwierzęta dobrze się czują przy włączonym radiu; źle tolerują ultradźwięki, w tym – dźwięki elektroniczne (Clough, Sales)

Socjalne – raczej trzymane w grupach (jednopłciowych) – dla zmniejszenia agresji grupy muszą być stabilne

BALB/c samce są bardzo agresywne, jeśli są trzymane w grupie jednopłciowej

Przenoszenie myszy z grupy do grupy wywołuje silny stres, podobnie z trzymaniem ich pojedynczo lub w parach, oddzielonych siatką

Redukcja zachowań agresywnych

Przenoszenie używanego materiału do budowy gniazda do czystej klatki

Trzymanie najwyżej trzech samców w jednej klatce

Nie mieszanie zwierząt w grupach (van Loo)

Stereotypie

Powtarzalne, proste zachowania, pozbawione sensu (Baumans) –

- Krążenie po klatce
- Skakanie na ścianę klatki

czy stereotypia jest oznaką nieprawidłowego funkcjonowania mózgu czy też chronicznej frustracji (co jest poważnym problemem w zachowaniu dobrostanu zwierząt), jest ona związana z indywidualnymi reakcjami zwierzęcia na stres

Brak reakcji, a także minimalna odpowiedź zwierzęcia na bodźce mogą być uznane za nieprawidłowy behavior

„Dalila effect”

Myszy

Zwierzęta aktywne nocą, socjalne, żyjące w grupach, ale

- BALB/c żyje „na powierzchni”, tutaj buduje gniazda i jest terytorialistką
- C57BL żyje w norach

Zwierzęta bardzo aktywne, które lubią się wspinać, badać teren, żerować – mało bodźców powoduje zachowania patologiczne kompensujące nudę

„barbering” „trimming” „trichotillomania” „Dalila effect” – wygryzanie sobie nawzajem sierści lub wąsów: czynniki genetyczne, socjalne – dominacja, zbytne zagęszczenie zwierząt w klatce, czynniki dietetyczne, nuda

C57BL6, B6, A2G

Sierść może być przycięta/wystrzyżona lub wyrwana

Dotyczy to włosów z części twarzowej głowy/wibrysy lub z tułowia (boki, grzbiet, brzuch)

Szczur

Bardzo dobrze rozwinięte zmysły: węch, słuch, dotyk

Behavior jest silnie determinowany przez sygnały pochodzące z narządów zmysłów

Samce rozpoznają status socjalny innych samców, stan samicy oraz pokrewieństwo (Beynon)

Porozumiewają się feromonami, w tym – alarmowymi (Dielenberg)

Wokalizują – szeroka gama dźwięków –

- 22kHz w sytuacjach stresowych ;
- 40kHz młode pozostawione bez opieki;
- 50kHz, modulowane, oznaczają pozytywny stan emocjonalny (Panksepp)

Receptory dotykowe – przede wszystkim na głowie.

Zwierzęta socjalne z określoną hierarchią w grupie – dominujący samiec

Bardzo wrażliwe na izolację; szczególnie istotne jest życie w grupie dla młodych w wieku 5-6 tyg. – wtedy dużo czasu spędzają na zabawach;

Dorośle szczury trzymane pojedynczo wykazują zwiększoną aktywność ruchową, trudności w uczeniu się, niepokój, agresję (Arakawa, Malkesman)

Izolacja w dorosłym wieku może wywołać niepokój, depresję, spowodowane zmianami w ośrodkowej neurotransmisji (serotonina), co nie poddaje się resocjalizacji (Maisonette, Silva)

Grupy nie powinny być mieszane: przenoszenie szczurów z grupy do grupy wywołuje silny stres; zmiana składu grupy prowokuje walki

Jako podłoże zwierzęta preferują stabilną podłogę, nie ruszt (Manser) i jako ściółkę materiał z dużymi cząstkami/włóknami (Bloom), którym można manipulować

Wzbogacenia – zwierzęta są odważniejsze, bardziej ruchliwe, mają grubszą warstwę korową mózgu i większą gęstość połączeń synaptycznych (Smith, Corrow)

Pobieranie pokarmu nocą – przede wszystkim na początku i na końcu okresu ciemności w klatce, zapotrzebowanie/upodobanie do pewnych składników diety zmienia się w cyklu dobowym; preferencje zależne także od środowiska (szczury uczą się od innych)

Koprofagia (szczury zjadają 10-50% swoich odchodów)

Rozpoznają opiekunów, na ogół jeśli są przyzwyczajone do kontaktów z człowiekiem, to łatwiej z nimi pracować

Przed wyjęciem z klatki należy się upewnić, że zwierzę nie śpi i nie przestraszy się niespodziewanego dotyku

Niektóre szczepy są agresywne i nerwowe, wtedy należy je podnosić i zdecydowanie unieruchamiać

Stereotypie u szczurów niezwykle rzadkie

Reakcje paniki lub nieprawidłowa/pasywna postawa

Sporadycznie – samce wyjątkowo agresywne wobec innych:

rany, zagryzanie słabszych, kanibalizm, wygryzanie sierści

Myszokoczek

Z suchych stepów, z klimatu kontynentalnego - suchy klimat z ekstremalnymi temperaturami - w naturze tolerują szeroki zakres temperatur (0-35°C) w niskiej wilgotności i gdy jedzenie jest dostępne *ad libitum*

W laboratorium: 20-24° C; wilgotność 35-55% - zwykle niższa niż dla innych gryzoni

W wysokiej wilgotności splątana, potargana sierść i problemy z utrzymaniem higieny

Długość życia: 6 lat, zwykle – 3-4

Są one aktywne po świcie i o zmroku, ale także w trakcie dnia - u dzikiego myszokoczka jest to zależne od temperatury

Długość ciała 11-13,5 cm

Ogon – 9,5-12 cm, pokryty sierścią

Podeszwy stóp pokryte sierścią

Młode – 3-4g

Samiec 80-130g

Samica 60-100g

Myszokoczki

Żyją w grupach rodzinnych, a w niewoli: w grupach rodzinnych lub w parach, lub w grupach zwierząt tej samej płci (utworzonych przed osiągnięciem wieku 7-8 tygodni)

Kopią nory: w Mongolii nory są co 10-15m (14-504 nor na hektar)

Gruba warstwa ściółki - 5cm - do kopania oraz materiał na gniazdo

W klatce muszą mieć ciemne "gniazdo" (komora skrzynki 13x13x13cm) z ciemnym tunelem (15-20 cm, średnica 5 cm)

Nieprawidłowe zachowanie:

- nieustanne kopanie i gryzienie ścian klatki- kiedy nie mają gdzie się schować
- kanibalizm

Ziarnojady / roślinożerne, sporadycznie - owady i larwy

W naturze mogą zgromadzić do 20 kilogramów pokarmu na zimę

Jedzą cały czas – do 18 razy w ciągu dnia, więc jedzenie powinno być dostępne dla wszystkich zwierząt przez cały czas

Standardowa karma jak dla myszy, szczura lub chomika; granulat - ale tylko 4% tłuszczu w celu zapobiegania otyłości

W razie choroby i utraty apetytu - szybka utrata masy ciała - 10-15% w ciągu tygodnia

W nerkach - bardzo długie pętle Henle / czynność nerek jest przystosowana do znacznego zagęszczania moczu.

Napady padaczkowe, spowodowane przez podatność na niedokrwienie mózgu / niepełne koło Willisa – objawy pojawiają się od 2 miesiąca życia, w niektórych liniach hodowlanych w wieku 10 miesięcy u 80% zwierząt napady drgawkowe

Świnka morska/kawia domowa

Żyją w grupach rodzinnych (harem): samiec, samice, młode – dobrze się czują w dużych grupach

u tego gatunku udomowienie nie spowodowało utraty/znaczej zmiany zachowań (Rood),

udomowione są mniej agresywne i chętne do okazywania zachowań społecznych (pielęgnacja sierści); inaczej kształtuje się hierarchia w grupie (świnki żyją zgodnie, samce i samice razem, podczas gdy u dzikich świnek była hierarchia pomiędzy młodymi samicami).

bardzo szerokie badania naukowe nt endokrynologii: zmian hormonalnych w stresie

Świnka morska/kawia domowa w stresie

- Zachowania agresywne
- Apatia
- Mniejsze spożycie pokarmu i wody
- Wokalizacja – gwizdy, ćwierkanie; napięcie mięśni całego ciała zwierzęcia

Chomik

Samotnik

Buduje gniazdo /w norze

Nocny tryb życia

Samice bywają agresywne wobec samców

Wszystkożerne; koprofagi; gromadzą pokarm

W stresie – kanibalizm/kaleczenie, zjadanie młodych

Królik

Dzikie króliki żyją w małych, stabilnych grupach na określonym terytorium (Parer); jest hierarchia w obrębie każdej z płci

Bronią swego terytorium, oznaczają je (specjalne gruczoły zapachowe) i patrolują granice

Kopią nory z kilkoma wyjściami

Wzrost liczby zwierząt oznacza gwałtowny wzrost agresji i toczonych walk

W badaniach behawioralnych stwierdzono około 20 różnych typów zachowań społecznych u królików

Walki pomiędzy samcami, więc konieczny jest monitoring grup męskich, a czasem – po 10 tyg. życia – izolacja pojedynczych sztuk

Zwierzę nocne – 44% czasu spędza na jedzeniu, 33% na odpoczynku, 13% w ruchu (Gibb)

Króliki mają system ostrzegania: tupią, pokazują spód ogona; złapane - piszczą

Jeśli nie ma czasu na ucieczkę – nieruchomieją

Szerokie pole widzenia (360 stopni), zmysł węchu i smaku dobrze rozwinięte, dobry słuch – uszy to 12% powierzchni ciała;

Przez cały czas/regularnie czyszczą sierść i rozciągają mięśnie

Zachowania nieprawidłowe u królików

- W małych klatkach – gryzienie prętów, drapanie ścian
- Trzymane pojedynczo – mniejsza aktywność, słabsze znaczenie terenu
- Niepokój, nuda, frustracja
- Zgarbiona postawa, nieprawidłowa pielęgnacja sierści (zbyt słaba lub wrywanie i zjadanie sierści – powstają pilobezoary w przewodzie pokarmowym); otępienie
- Niepokój, panika
- Samice w stresie – kanibalizm, nie karmią młodych

Zwierzęta transgeniczne –

w ich genomie znajduje się trwale zintegrowana sekwencja obcego DNA

Wykorzystanie zwierząt transgenicznych

(K.Filimonow w "Zwierzęta laboratoryjne – patologia i użytkowanie")

- Badania nad determinacją płci
- Badania nad bezpłodnością
- Poprawa cech produkcyjnych zwierząt
- Zwiększenie odporności na pasożyty
- Produkcja związków ważnych z medycznego punktu widzenia – uzyskiwanie ich z mleka
- Otrzymywanie narządów do transplantacji – osłabienie bariery międzygatunkowej (alfa-1,3-galatozylotransferaza obecna w komórkach u świń, nie występuje u człowieka – *knock-out* genu tego enzymu)
- Modele osteoporozy, **cukrzycy**, choroby Alzheimera, dystrofii mięśni
- **Knock-out genu białka p53** – czynnik transkrypcyjny o własnościach supresora nowotworowego – badania nad chorobą nowotworową (zwierzęta te spontanicznie rozwijają bogate spektrum różnych typów nowotworów w różnych narządach wewnętrznych)

Parametry fizjologiczne – ocena stanu zwierzęcia:

- Wygląd zwierzęcia – ocena sierści, postawy, sposobu poruszania się, barwy skóry i błon śluzowych
- Zachowanie zwierzęcia
- Apetyt, pobieranie wody
- Wydalanie moczu i kału – oglądanie okolicy odbytu i krocza
- Ciepłota ciała, tętno, oddechy – w tym sposób oddychania

Czynniki sprzyjające zachorowaniom zwierząt laboratoryjnych i doświadczalnych

Czynniki wewnętrzne – gatunek/czynniki genetyczne, wiek zwierząt, płeć

Czynniki środowiskowe – nieprawidłowa temperatura, wilgotność, oświetlenie, wentylacja; hałas

Czynniki żywieniowe – źle zbilansowana dieta, nieprawidłowa jakość i ilość pokarmu i wody (wychudzenie/otyłość, odwodnienie)

Czynniki związane z doświadczeniem – stres, unieruchomienie, zabiegi chirurgiczne, leki i toksyny

Ból – definicja

Subiektywne przykre i negatywne wrażenie zmysłowe i emocjonalne powstające pod wpływem bodźców uszkodzających tkankę lub zagrażających ich uszkodzeniem

Pełni rolę ostrzegawczo-obronną

Utrzymujący się długo powoduje szereg trwałych zmian patofizjologicznych, w tym – w ośrodkowym układzie nerwowym

Niemówność komunikacji werbalnej nie wyklucza możliwości odczuwania bólu i konieczności jego zwalczania

Progi bólowe różne u różnych osobników; wpływają na jego odczuwanie także czynniki fizyczne i psychiczne

(W.Grzegorzewski, w „Zwierzęta laboratoryjne – patologia i użytkowanie”)

Ból – podział i mediatorzy

Organiczny i nieorganiczny

U zwierząt – organiczny – ma rozpoznawalną przyczynę anatomiczną lub narządową, tzn. pojawia się na skutek uszkodzenia tkanek

Pochodzenie z receptorów czuciowych lub bólowych powłok ciała – skóry, ale także mięśni, ścięgien, stawów, kości, narządów wewnętrznych (ból pochodzenia nocyreceptywnego)

Uszkodzenie ośrodkowego układu nerwowego (ból pochodzenia neuropatycznego)

Kwestionariusze oceny bólu dostosowane do gatunku zwierzęcia i do prowadzonego doświadczenia

(W.Grzegorzewski, w „Zwierzęta laboratoryjne – patologia i użytkowanie”)

Ból i stres – oznaki

- Zmiany zachowania zwierzęcia
- Zmiany fizjologii oraz biochemii organizmu
- Zmiany w narządach wewnętrznych na poziomie makro - i mikroskopowym

Ból i stres - oznaki

Zmiany aktywności ruchowej

Nieprawidłowa postawa

Nieprawidłowy sposób poruszania się

Wokalizacja

Izolowanie się od innych zwierząt w klatce

Brak zabiegów higienicznych

Ataki agresji lub apatia

Zmniejszenie pobierania pokarmu

Zmniejszenie masy ciała

Odchylenia od prawidłowej temperatury ciała - zwykle wzrost temperatury

Zmiana ilości oddechów na minutę oraz tętna - zwykle przyspieszenie

Wzrost ciśnienia krwi

Obniżona odporność

częstsze zachorowania

wolniejsze gojenie ran

dłuższy przebieg choroby i rekonwalescencji

Wyższy poziom hormonów stresu we krwi (np. kortyzol)

Powiększenie nadnerczy

Zahamowanie rozmnażania

Okaleczanie młodych

Kanibalizm

Brak opieki nad miotem

Samouszkodzenia

Wygryzanie sierści, wrywanie piór, stroszenie sierści

Stereotypie ruchowe

Porfiryny

Stresory - przykłady

Czynniki środowiskowe

nieprawidłowa temperatura, wilgotność, oświetlenie, wentylacja;

hałas;

niewłaściwe klatki;

nieprawidłowy dobór zwierząt w klatkach (ilość zwierząt, struktura grupy);

nieznajomość behawioru/fizjologii gatunku

„Czynnik ludzki” – np.

nowy opiekun,

opiekun w złej formie psychofizycznej,

brak przeszkolenia/doświadczenia personelu,

zmiana rutyny, niestosowanie się do procedur,

nieprawidłowe chwytanie i unieruchamianie zwierząt,

wykonywanie niektórych zabiegów w obecności innych zwierząt

Czynnik eksperymentalny –

ból i stres związane z zabiegiem chirurgicznym,

unieruchomienie,

podanie leku (*per os* lub w iniekcji),

nieprawidłowe stosowanie leków przeciwbólowych,

osiągnięcie/ przekraczanie „humanitarnych punktów krytycznych”,

wpływ czynnika testowanego,

uszkodzenia ośrodkowego układu nerwowego, niemożność poruszania się i pobierania wody oraz pokarmu,

nieprawidłowo przeprowadzona eutanazja

Warunki bytowe

Temperatura powietrza

Gryzonie 18-26 ° C

Króliki 16-22 ° C

Psy, koty, małpy 18-29 ° C

Zwierzęta gospodarskie 16-27 ° C

Temperatura

Myszy - relatywnie duża powierzchnia ciała na gram masy

W pewnym tylko stopniu kontrolują warunki środowiskowe – budują gniazda, przytulają się

Ogon spełnia funkcje termoregulacyjne w niewielkim stopniu

Nie tolerują przegrzania, bo nie mają gruczołów potowych, nie mogą dyszeć, wydzielają ograniczoną ilość śliny

Podczas zabiegów chirurgicznych szybko ulegają wychłodzeniu

Upadki zwierząt w transporcie, spowodowane wychłodzeniem; odmrożenia kończyn – zwłaszcza myszy nagich w transporcie lotniczym

Są szczególnie wrażliwe na wahania temperatury

Wilgotność powietrza

gryznie	40-60%
króliki	30-70%
psy, koty, małpy	30-70%
zwierzęta gospodarskie	30-60%

Wilgotność

Dla szczurów optymalna wilgotność ok. 50%

jeśli spada do 30% i niżej - nadmierne rogowacenie skóry ogona,

„ring tail” - zmiany martwicowe skóry ogona młodych zwierząt

mogą doprowadzić do autoamputacji

Zbyt duża wilgotność – namnażanie grzybów i bakterii, sklejanie się sierści

Oświetlenie

Cykle świetlne, np. 12/12 w hodowlach myszy i szczurów

Świnki morskie nie wykazują takiego dziennie-nocnego trybu aktywności: po pewnym czasie aktywności odpoczywają 2-3 godziny

Szczepy albinotyczne szczurów BARDZO wrażliwe na światło – uszkodzenia siatkówki przy natężeniu >50 lux; optymalne 25 lux i klatki daleko od źródła światła

Podobna wrażliwość u albinotycznych myszy

Wentylacja

Szczury wrażliwe na wysokie stężenie amoniaku – sprzyja rozwojowi zapalenia płuc przy zakażeniu *Mycoplasma pulmonis*

Feromony jako sposób komunikacji, szczególnie u myszy

Zapach wydzielin, wydaliny - w tym – moczu – dużo białek w moczu

wymiana powietrza (odpowiednio często)

bezgłówna

nawiew nie może być bezpośrednio skierowany na zwierzęta

Klatki

Odpowiedniej wielkości dla danego gatunku i wieku zwierząt

Właściwa liczba osobników w jednej klatce – życie w grupie jest buforem sytuacji stresowych dla zwierząt, które „z natury” żyją w grupach, a dodatkowym źródłem stresu dla zwierząt, które są samotnikami

Odpowiednie podłoże – np. klatki z rusztem nie są odpowiednie dla świnek morskich, gdyż sprzyja to powstawaniu u nich zapalenia skóry i tkanki podskórnej podszwowej powierzchni kończyn

Higiena

Dodatki do pokarmu i wzbogacenia

Dodatek wit. C 500 mg/l wody pitnej dla świnek – podawane co 24 godz. i siano - potrzebne włókna roślinne i do ścierania zębów

Myszy GF i mono-, di-, polibionty (gnotobionty) – dodatek witamin B i K, bo nie mają mikroflory jelitowej

Dla zwierząt za barierą pasze i ściółka autoklawowane

Trociny z odpowiednich gatunków drewna

Wzbogacenia – ich obecność pomaga kompensować nudę i zapobiega powstawaniu zachowań patologicznych

Stresory ogólnie

Gryzonie nie znoszą hałasu i silnych nowych zapachów

Świnki morskie – nie znoszą zmian w otoczeniu – trzeba je powoli przyzwyczajać do nowych rzeczy, jedzenia, misek

Transport – bardzo stresujący dla szczurów, potrzebny jest zwierzętom odpoczynek 1-3 tyg.

Unieruchomienie, podawanie leków podczas doświadczeń oraz zabiegi chirurgiczne są silnym źródłem stresu

Humanitarne punkty krytyczne

Obiektywne i ściśle zdefiniowane, zanim rozpocznie się doświadczenie – należy przeszkolić personel w tym kierunku

Bazujące na etyce i 3R/refinement

Podjęcie wszystkich niezbędnych i uzasadnionych działań, aby zminimalizować cierpienie zwierząt przy jednoczesnym maksymalnym wykorzystaniu efektu badania naukowego

Śmierć zwierzęcia (rzadko jest akceptowana jako „endpoint”)/eutanazja w ściśle określonym momencie i potwierdzenie badaniem anatomopatologicznym

Kontrola zwierząt przynajmniej raz na dobę, dokonywana przez przeszkolony personel

Humanitarne punkty krytyczne - przykłady

W modelach neurologicznych/ ciężkich, np. niedokrwienia mózgu ogniskowego lub ogólnego, parkinsonizmu, płasawicy Huntingтона :

- Utrata odruchu przyjmowania korzystnej pozycji ciała
- Stan wyniszczenia lub przedłużający się stan ciężki
- Ataki padaczkowe
- Spadek masy ciała poniżej dopuszczalnej granicy
- Ataksja powyżej 48 godzin
- Przedłużające się objawy neurologiczne

W tych modelach - eutanazja zwierząt, jeśli ataki padaczkopodobne pojawiają się częściej, niż 3xtyg., brak reakcji na Diazepam, m.c. spada więcej, niż 25% masy wyjściowej (utrzymanie równowagi pomiędzy ogólnym stanem zwierząt a specyfiką patologii modelu ważniejsze, niż kryterium masy ciała)

(P.Sowiński w „Zwierzęta laboratoryjne – patologia i użytkowanie”)

W doświadczeniach onkologicznych:

- Średnica guza nowotworowego

Piśmiennictwo:

„Zwierzęta laboratoryjne – użytkowanie i patologia” – J. Szarek, M. Szweda, E. Strzyżewska, Wydawnictwo UWM Olsztyn 2013

„The UFAW Handbook of the Care and Management of Laboratory and other Research Animals” – R. Hubrecht, J. Kirkwood, eight edition, Wiley-Blackwell, 2010

„Pathology of Laboratory Rodents and Rabbits” – D. Percy, S. Barthold – third edition, Blackwell Publishing, 2007

„Zwierzęta laboratoryjne – choroby i użytkowanie” – M. Katkiewicz, Wydawnictwo SGGW-AR Warszawa 1989

„Atlas anatomii małych zwierząt laboratoryjnych” – P. Popesko, V. Rajtova, J. Horak – PWRiL, Warszawa 2010

Materiały kursu „Użytkowanie i patologia zwierząt laboratoryjnych”, UWM Olsztyn 2009-2012

Materiały szkolenia dla osób sprawujących opiekę nad zwierzętami doświadczalnymi - pod patronatem KKE Warszawa 2014